



Open Society Foundations - Armenia

**2015թ. սահմանադրական հանրաքվեի ընտրական թվերի էլեկտրոնային
մոնիտորինգ**

ԹԻՇԿ

Երևան, 2016

Պատրաստվել է Վարուժան Հոկտանյանի կողմից

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն ՀԿ-ի գործադիր տնօրեն

Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն, Անտառային փողոց, տուն 164/1,
Երևան 0019, Հայաստան

Հեռախոս՝ (+374 10) 569589, 569689

Ֆաքս՝ (+374 10) 569519

Կայքէջ՝ www.transparency.am

Այս զեկույցի հրապարակումը կյանքի է կոչվել «Բաց հասարակություն հիմնադրամներ Հայաստան»-ի կողմից տրված N19240 դրամաշնորհի միջոցով: Ձեկույցում տեղ գտած կարծիքները և վերլուծությունները պատկանում են հեղինակին և չեն արտահայտում «Բաց հասարակություն հիմնադրամներ-Հայաստան»-ի կարծիքը կամ դիրքորոշումը:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

1995թ.-ից ի վեր Հայաստանում անցկացված բոլոր ընտրությունները և հանրաքվեները ուղեկցվել են կեղծիքի, քաղաքական կոռուպցիայի և տարատեսակ թերությունների ու ապօրինությունների լուրջ դրսևորումներով: Որպես այս ամենի հիմնական պատճառ հանդես է եկել իշխանությունների կողմից ազատ և արդար ընտրություններ և հանրաքվե անցկացնելու քաղաքական կամքի բացակայությունը: Որպես հետևանք, հասարակությունը վստահություն չի տածում ընտրությունների և ընտրական գործընթացների ինստիտուտի հանդեպ և չի հավատում պաշտոնապես հայտարարված արդյունքներին: Արդյունքում հայաստանյան հասարակությունը դառնում է ավելի անտարբեր և ցինիկ, հանդուրժում է ապօրինի գործողությունները, կոռուպցիան և այլ բացասական երևույթները: Նման իրավիճակում շատ կարևոր է դառնում մոնիտորինգի ենթարկել և վերլուծել ընտրական թվերը, որպեսզի ավելի ճշգրտորեն բացահայտվեն կեղծիքների և դրանց յուրահատուկ դրսևորումների պատկերը յուրաքանչյուր տեղամասում, բնակավայրում և մարզում:

2015թ. դեկտեմբերի 6-ի Հայաստանի սահմանադրական հանրաքվեի ընտրական թվերի էլեկտրոնային մոնիտորինգը նպաստեց ապագա ընտրությունների և հանրաքվեների ընթացքում կեղծիքների և խախտումների կանխարգելմանը և դրանով կարող է նպաստել ընտրությունների ինստիտուտի նկատմամբ հասարակության վստահության վերականգմանը: Սա է հանդիսացել ծրագրի նպատակը, որն ավարտվեց 2016թ. հունվարին: Այդ նպատակին հասնելու համար բոլոր տեղամասերում վերահսկվում էր քվեարկության գործընթացը և արդյունքների ճշգրտությունը, վերլուծվում էին քվեարկության ընթացքում հնարավոր խախտումների և կեղծիքների դեպքերը, ինչպես նաև գնահատվում էր հանրաքվեի արդյունքների վրա կեղծիքների և խախտումների հնարավոր ազդեցությունը: Ծրագիրը ֆինանսավորվում էր Բաց հասարակություն հիմնադրամներ-Հայաստանի կողմից:

Ընտրական թվերի էլեկտրոնային մոնիտորինգի այս մեթոդն արդեն իսկ կիրառվել է «Թրանսպարենսի Ինթերնեշնլ հակակոռուպցիոն կենտրոն» (ԹԻՀԿ) հասարակական կազմակերպության կողմից 2012թ. Ազգային ժողովի համամասնական ընտրակարգով, 2013թ. ՀՀ Նախագահի և 2013թ. Երևան քաղաքի ավագանու ընտրությունների ընթացքում¹: Այս մոնիտորինգային ջանքերի արդյունքները հրապարակվել են և ներկայումս հասանելի են ԹԻՀԿ-ի կայքում (տե՛ս <http://elections.transparency.am/>):

¹ Մեթոդաբանությունը մանրամասնորեն նկարագրված է «Ընտրական իրավունքն ու ընտրակեղծիքները» (ISBN-978-9939-53-733-7) գրքում, որը հրատարակվել է 2010թ. Երևանում: Գրքի հեղինակ Լյուդվիգ Խաչատրյանը հանդիսանում է այս ծրագրի մոնիտորինգային խմբի ղեկավարը: Նույն խումբն անցկացրել է նմանատիպ էլեկտրոնային մոնիտորինգ վերոնշյալ ընտրությունների ընթացքում: Այդ մեթոդի հիման վրա մոնիտորինգային խումբը մշակել և կիրառել է ծրագիր՝ ընտրական թվերի միջև մաթեմատիկական հարաբերակցությունների հաշվարկման համար:

Նշված մեթոդը հիմնված է միմյանց հետ կապված ընտրական թվերի համեմատության վրա²: Հիմնական պնդումն այն է, որ եթե ընտրական գործընթացները պատշաճ կերպով են անցկացվել, ապա այս թվերի միջև մաթեմատիկական հարաբերակցությունները պետք է ունենան որոշակի («Ճշգրիտ») արժեքներ կամ արժեքների շարք: Օրինակ՝ եթե քվեարկության ընթացակարգը անց է կացվել պատշաճ կերպով, ապա քվեարկածների թիվը պետք է հավասար լինի քվեատուփի մեջ առկա քվեաթերթիկների քանակին: Եթե այս թվերը տարբերվում են, ապա կարող է ծագել լուրջ և հիմնավոր մտահոգություն առ այն, որ առկա են խախտումների լուրջ ռիսկեր, և նույնիսկ՝ որ ընտրական գործընթացներում տեղ են գտել կեղծիքներ: Այս մտահոգությունը կարող է հաստատվել կամ հերքվել ընտրական տեղամասում քվեարկության գործընթացի դիտորդմամբ:

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԵՏԵՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ծրագրի արդյունքներն արդեն իսկ հասանելի են ԹԻՀԿ կայքէջում (տե՛ս http://elections.transparency.am/2015/index.php?am_population2001-2015,36):

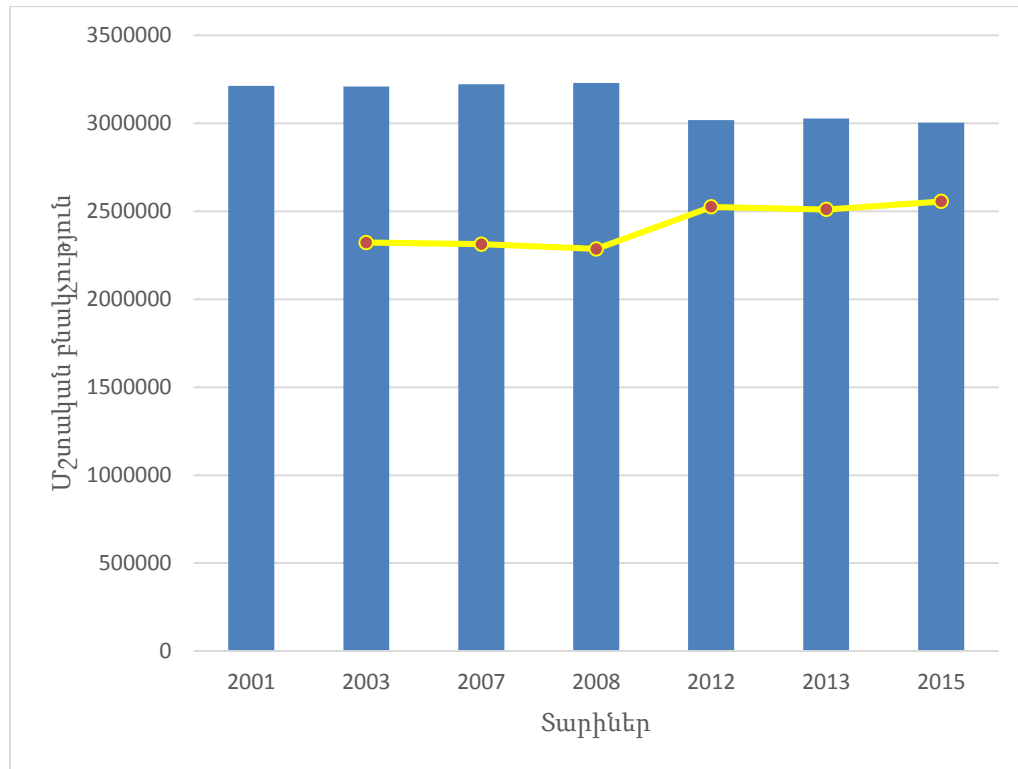
Ա. Ընտրողների ցուցակները

- Ըստ Հայաստանի Հանրապետության ազգային վիճակագրական ծառայության՝ 2015թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ Հայաստանի մշտական բնակչության թիվը կազմում էր 3,004,000 մարդ (տե՛ս http://armstat.am/file/article/bnakch_09_15.pdf): Մինևույն ժամանակ, ըստ Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության Անձնագրային և վիզաների վարչության կողմից ներկայացրած ՀՀ ընտրողների ռեգիստրի՝ 2015թ. դեկտեմբերի 5-ի դրությամբ ընտրողների ընդհանուր քանակը կազմում էր 2,550,323 մարդ (տե՛ս <http://www.police.am/news/view/hn51221.html>): Ֆորմալ առումով սա նշանակում է, որ Հայաստանի մշտական բնակչության շուրջ 84.9%-ը ընտրողներ են հանդիսանում, ինչը շատ ավելի մեծ է, քան մշտական բնակչության հանդեպ 18 տարեկանից ցածր (և հետևաբար, ընտրող չհանդիսացող) բնակիչների համամասնությունը (տե՛ս Աղյուսակ 1-ը)³:

² Ընտրական թվերը պաշտոնական թվեր են՝ հրապարակված պետական մարմինների պաշտոնական կայքերում: Այդ մարմիններն են՝ Հայաստանի Հանրապետության Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը (հանրաքվեի դեպքում՝ կենտրոնական հանձնաժողովը - ՀԿՀ), Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանությունը և Ազգային վիճակագրական ծառայությունը: Այս թվերից են մշտական բնակչությունը, ընտրողների թիվը, ընտրություններին մասնակցածների թիվը, քվեաթերթիկների թիվը քվեատուփում, ծրարների թիվը քվեատուփում, կուսակցության կամ թեկնածուի (իսկ հանրաքվեի ժամանակ «այո» և «ոչ» ձայների քանակը) օգտին տրված ձայների քանակը, քվեարկության ժամանակահատվածը և այլն: Այս բոլոր թվերը հաշվարկվում են յուրաքանչյուր տեղամասի, բնակավայրի, ընտրատարածքի, մարզի, ինչպես նաև ողջ երկրի համար:

³ Համամասնությունը հավասար է գրեթե 77%-ի և հաշվարկվել է՝ հիմնվելով ըստ տարիքի բաշխված բնակչության դե յուրե (մշտապես) թվի վրա, որը զետեղված է «Հայաստանի ժողովրդագրական ժողովածու 2015թ.» հանդեսում (տե՛ս ժողովածուի 45-րդ էջի Աղյուսակ 2.6-ը, որը հասանելի է հետևյալ

Աղյուսակ 1



ՀՀ Ոստիկանության կողմից տրամադրված պարզաբանումից ստացվում է, որ նման ուռճացված համամասնության պատճառը հանդիսանում է այն փաստը, որ ոստիկանությունը լիազորություն չունի ընտրողների ցուցակներից հանելու այն ընտրողների անունները, ովքեր արտագաղթել են Հայաստանից և չեն հետևել բնակչության վայրերի փոփոխության ընթացակարգերին⁴: Այսպիսով, նման մարդիկ շարունակում են ներառված մնալ բնակչության պետական ռեգիստրում, որի հիման վրա ձևավորվում են ընտրողների ցուցակները: Այլ կերպ ասած, ընտրողների ցուցակներում ներառված են ոչ միայն այն ընտրողներին, ովքեր փաստացի բնակվում են երկրում, այլ նաև այն անձանց մեծամասնությունը, ովքեր արտագաղթել են երկրից⁵: Նույն խնդիրը վեր էր հանվել նաև

հղմամբ՝ http://armstat.am/file/article/demog_2015_2.pdf: Պետք է նաև նշել, որ ընտրողների փաստացի համամասնությունը դե յուրե բնակչության հանդեպ անգամ ավելի փոքր է քան 77%-ը, քանի որ 18 տարեկանից բարձր ոչ բոլոր բնակիչներն են, որ ունեն ընտրելու իրավունք և, բացի այդ, եթե լինեք փաստացի բնակչության քանակը, այլ ոչ թե՝ դե յուրե (մշտական բնակչության), ապա հնարավոր կլինեք ավելի ամբողջական պատկեր ստանալ, քանի որ փաստացի բնակչության քանակն ավելի փոքր է, քան դե յուրե (մշտական) բնակչության քանակը:

⁴ Տե՛ս, օրինակ, հետևյալ հղումը <http://www.police.am/news/view/%D5%B0%D5%BC14115.html>:

⁵ Չի բացառվում նաև ֆիկտիվ անունների և մահացածների անունների առկայությունը, չնայած, քանի որ համակարգային և պարբերական հսկողություն այս ցանկերի մասով մինչ այժմ չի անցկացվել, ապա այս պնդումն ապացուցել ներկա դրությամբ հնարավոր չէ:

2012-2013 թթ. ընտրությունների ժամանակ իրականացված էլեկտրոնային մոնիտորինգի արդյունքում (տե՛ս վերը Աղյուսակ 1-ում):

Հիշատակման արժանի է նաև այն, որ երբ համեմատում ենք 2001-2003 և 2011-2012 թվականների ընթացքում բնակչության և ընտրողների փոփոխության դինամիկան (տե՛ս Աղյուսակ 1), կարելի է տեսնել, որ չնայած 2001 և 2011 թթ. մարդահամարների համաձայն Հայաստանի մշտական բնակչությունը նվազել է 194,157-ով (2001թ.՝ 3,213,011, իսկ 2011թ.՝ 3,018,854), ընտրողների թիվը 2003-2012 թթ. ընթացքում աճել է 202,346-ով (2,322,614 ընտրող է եղել 2003թ. փետրվարի նախագահական ընտրություններին, իսկ 2012թ. մայիսի խորհրդարանական ընտրություններին եղել է արդեն 2,524,960 ընտրող): Միմյանց բացառող նման միտումները շարունակվել են նաև 2012թ.-ից հետո: Չնայած 2012թ.-ից 2015թ.-ը բնակչության թիվը նվազում էր, սակայն նույն ժամանակահատվածի համար ընտրողների թիվն աճում էր (տե՛ս Աղյուսակ 1-ը և Աղյուսակ 2.ա-ն և 2.բ-ն):

Աղյուսակ 2ա.

		2013թ.		2015թ.		Թվերի տարբերությունը	
		Բնակչու- թյուն	Ընտրողների թիվ	Գրանցված բնակչությունը 01/10/2015թ. պահի դրությամբ	Ընտրողների թիվը 2015թ.-ի ընտրությունն երի ժամանակ	Բնակչություն	Ընտրողներ
	Հայաստանի Հանրապետություն	3017079	2510887	3004000	2566733	-13079	55846
1	Երևան	1068306	814812	1076500	845885	8194	31073
2	Արագածոտն	132305	115281	129600	115383	-2705	102
3	Արարատ	260787	211320	259400	217788	-1387	6468
4	Արմավիր	267187	224787	265600	229562	-1587	4775
5	Գեղարքունիք	234079	184599	231900	187876	-2179	3277
6	Լոռի	230760	237869	226200	238048	-4560	179
7	Կոտայք	254997	232995	254700	235549	-297	2554
8	Շիրակ	248381	230583	243200	230558	-5181	-25
9	Սյունիք	141001	105754	139500	109448	-1501	3694
10	Վայոց Ձոր	51702	46712	51100	47149	-602	437
11	Տավուշ	127574	106175	126300	109487	-1274	331

Աղյուսակ 2բ

		Բնակչություն 2011թ.		Մշտական գրանցված բնակչությունը 01/10/2015թ. պահի դրությամբ	Մշտական գրանցված բնակչության տարբերությունը 2015 և 2011թթ. միջև
		Մշտական գրանցված	Փաստացի		
	Հայաստանի Հանրապետություն	3018854	2871771	3004000	-14854
1	Երևան	1060138	1054698	1076500	16362
2	Արագածոտն	132925	125539	129600	-3325
3	Արարատ	260367	246880	259400	-967
4	Արմավիր	265770	256639	265600	-170
5	Գեղարքունիք	235075	211828	231900	-3175
6	Լոռի	235537	217103	226200	-9337
7	Կոտայք	254397	245324	254700	303
8	Շիրակ	251941	233308	243200	-8741
9	Սյունիք	141771	119873	139500	-2271
10	Վայոց Ձոր	52324	47659	51100	-1224
11	Տավուշ	128609	112920	126300	-2309

• Մոնիտորինգային ծրագիրը հնարավորություն է տալիս ունենալ բնակչություն-ընտրողների թվերի համեմատությունը նաև ըստ մարզերի, բնակավայրերի, ընտրատարածքների և ընտրական տեղամասերի: Կա մեկ մարզ և մի քանի բնակավայր, որտեղ ընտրողների թիվը նույնիսկ ավելի մեծ է մշտական բնակչության թվից: Դրանք են Լոռու մարզը (248,974 ընտրող 2015թ. դեկտեմբերի դրությամբ և 226,200 մշտական բնակչություն 2015թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ, կամ ընտրողները կազմում էին բնակչության 105.24%-ը), Գյումրին (125,695 ընտրող 2015թ. դեկտեմբերի 4-ի դրությամբ և 117,700 մշտական բնակիչ 2015թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ, կամ ընտրողները կազմում էին բնակչության 106.79%-ը), Վանաձորը (96,656 ընտրող 2015թ. դեկտեմբերի 4-ի դրությամբ և 82,400 մշտական բնակիչ 2015թ. հոկտեմբերի 1-ի դրությամբ, կամ ընտրողները կազմում էին բնակչության 117.3%-ը) և այլն (Ջերմուկ, Բերդ, Շամլուղ, Ագարակ, Ախթալա, Տաշիր, Սպիտակ, Ստեփանավան, Ալավերդի, Չարենցավան, Հրազդան, Սևան, Գավառ, Մեծամոր, Արմավիր, Արտաշատ, Թալին և Աշտարակ):

• Մեկ այլ երևույթ, որը պարունակում է խախտումների պոտենցիալ ռիսկ, հանդիսանում է հազարավոր հասցեների առկայությունը, որոնցից յուրաքանչյուրում գրանցված են մեծ թվով ընտրողներ: Մասնավորապես՝ առկա էր 10,458 հասցե, որոնցից յուրաքանչյուրում 10

և ավելի ընտրող էին գրանցված: Դրանցից 13-ում գրանցված էր 100 կամ ավելի ընտրող⁶: Ծրագիրը հնարավորություն է տալիս նման հասցեները առաձնացնել ըստ մարզերի, բնակավայրերի, ընտրատարածքների և ընտրական տեղամասերի:

- Համաձայն ծրագրի արդյունքների մոնիտորինգի՝ 65 տարեկան և ավելի տարիք ունեցող ընտրողների թիվը կազմում էր 370,278, մինչդեռ համաձայն Հայաստանի ազգային վիճակագրական ծառայության պաշտոնական վիճակագրական տվյալների, 2015թ. հունվարի 1-ի դրությամբ 65 տարեկան և ավելի տարիքով մշտական բնակչության թիվը երկրում կազմել է 219,200 (տե՛ս <http://armstat.am/file/doc/99493598.pdf>):

- Եվ վերջապես, վեր է հանվել, որ 4,611 ընտրողներ կա՛մ չեն ունեցել հասցե, կա՛մ իրենց հասցեները չեն պարունակել այն բնակարանի կամ տան համարը, որտեղ իրենք գրանցված են եղել:

Բ. Քվեարկության տևողությունը (արագությունը)

101 տեղամասերում (որոնցում քվեարկությանը մասնակցած ընտրողների թիվը կազմել էր 168,562 անձ) քվեարկելու համար գրանցման ընթացքը քվեարկության օրվա տարբեր մասերում չի գերազանցել 44 վայրկյանը⁷, ինչը քվեարկելու համար գրանցվելու նվազագույն ժամանակահատվածն է: Ժամանակահատվածը հաշվարկվել է՝ օգտագործելով ժամանակային թեստերը, որոնք անց են կացվել 2012-2013 թթ. համապետական ընտրությունների ժամանակ էլեկտրոնային մոնիտորինգի թիմի անդամների կողմից անմիջապես և 7 տեղամասերում (մասնակցել է 13,184 ընտրող) տեղական դիտորդների կողմից նկարահանված մի քանի տեսաերիզների ուսումնասիրության հիման վրա, և այդտեղ ժամանակային ընթացքը չի

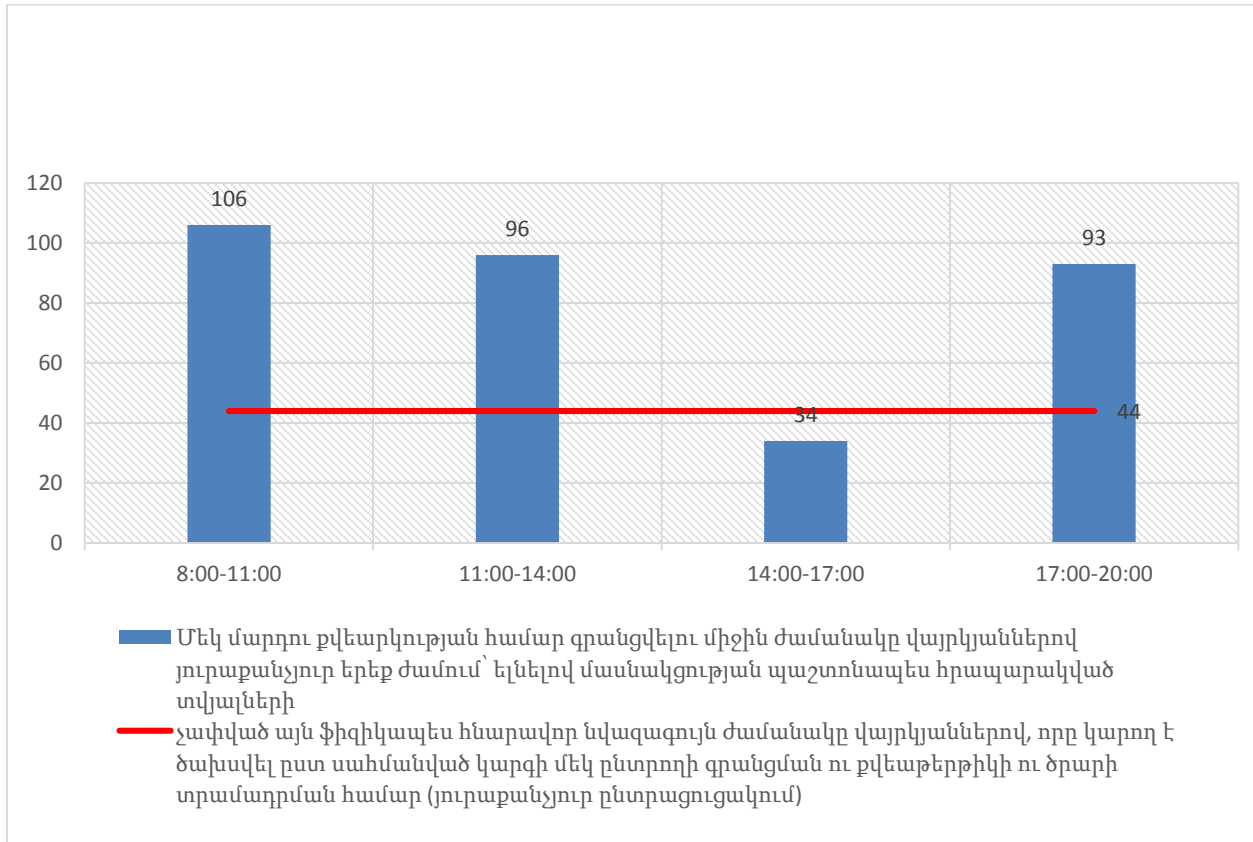
⁶ 2016թ. նոյեմբերի 16-ին, ի պատասխան ծրագրի նախնական արդյունքների վերաբերյալ հեղինակի մամուլի ասուլիսի (տե՛ս <http://www.police.am/news/view/պ161115.html>), Հայաստանի Հանրապետության ոստիկանության Անձնագրային և վիզաների վարչությունը պարզաբանել է, որ այս հասցեներից որոշները ձերանոցների, հանրակացարանների հասցեներ են կամ մի շարք տների հասցեներ, որոնք ունեն նույն հասցեն: Այնուամենայնիվ, պարզաբանումը անդրադարձել էր նման հասցեների միայն մի մասին և պետք է ստուգել ոչ միայն այն հասցեները որոնք չեն նշվել պաշտոնական պարզաբանման մեջ, այլ նաև նրանք, որոնք նշվել են այդտեղ:

⁷ Համաձայն Ընտրական օրենսգրքի 6-րդ հոդվածի 10-րդ պարբերության՝ համապետական ընտրությունների ընթացքում (համաձայն Հանրաքվեի մասին օրենքի՝ այս դրույթները կիրառելի են նաև հանրաքվեի ընթացքում) քվեարկության օրը յուրաքանչյուր 3 ժամը մեկ սկսած կեսօրից (12:00) մինչև ժամը 21:00-ն կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովը (հանրաքվեի դեպքում՝ հանրաքվեի կենտրոնական հանձնաժողովը) պետք է հրապարակի քվեարկությանը մասնակցած ընտրողների թիվը և հրապարակի այս թվերն ըստ տեղամասերի իր կայքէջում (www.elections.am): Մեկ ընտրողի քվեարկության ընթացքը կոնկրետ ժամանակահատվածի համար հաշվարկվում է՝ ընտրողների թիվը բաժանելով այդ ժամանակահատվածի վրա (3 ժամ):

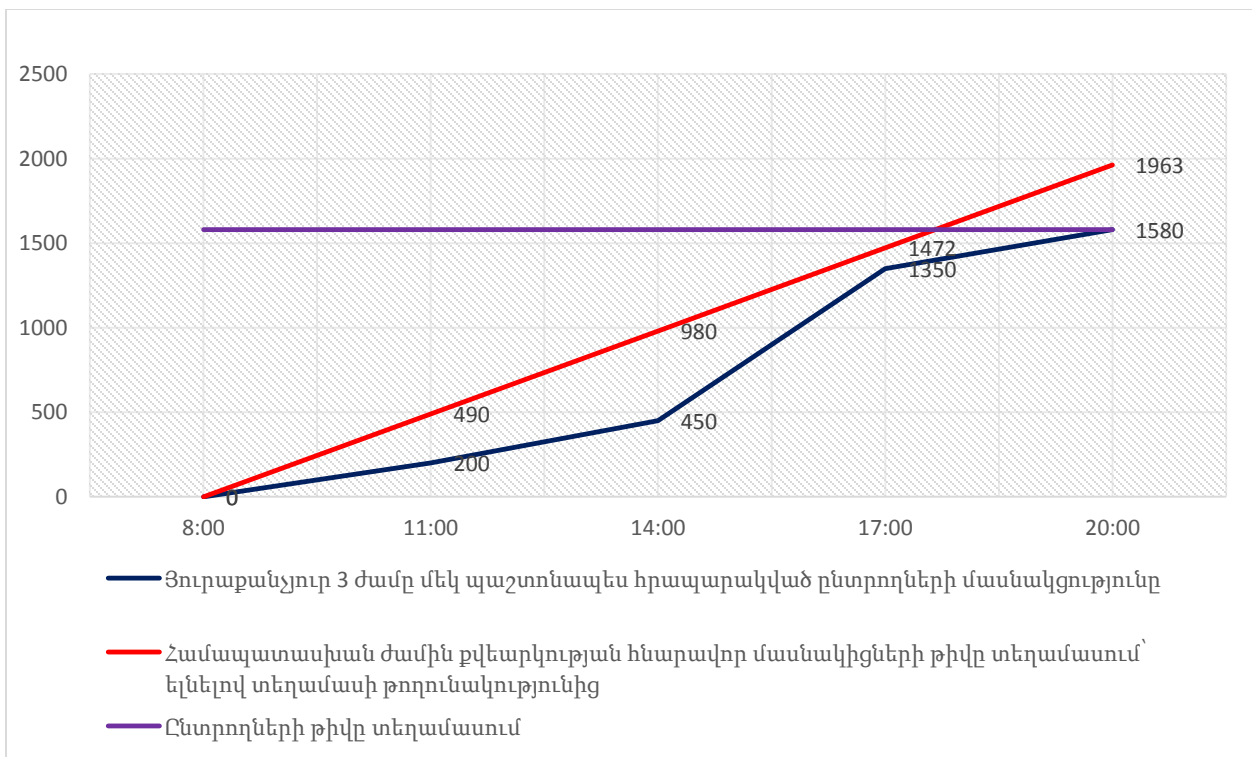
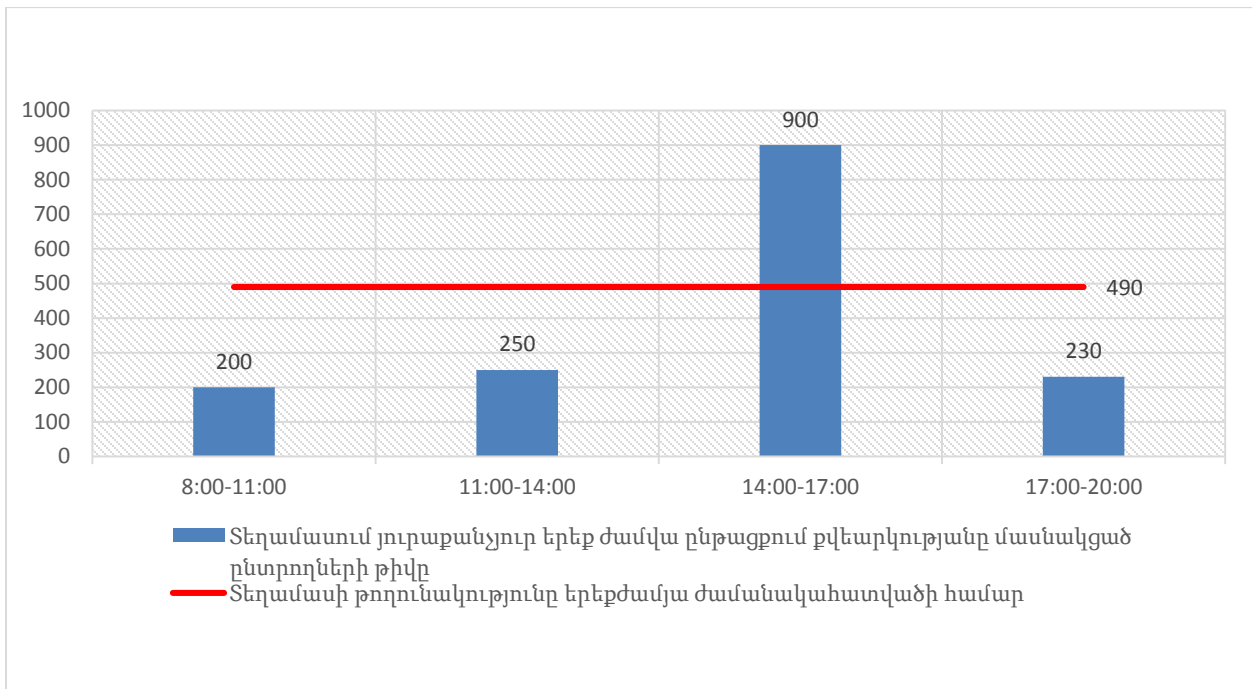
գերազանցել 44 վայրկյանը⁸: Նման թվերը վկայում են լցունման լուրջ հավանականության մասին:

Նման վիզուալիզացված վերլուծության օրինակ է ներկայացված (18/27 տեղամաս՝ Արարատի մարզ, գյուղ Այգավան) Պատկեր 1-ում:

Պատկեր 1.



⁸Քվեարկության ընթացքի հաշվարկման մասին ավելին տե՛ս 2012թ. խորհրդարանական, 2013թ. նախագահական և 2013թ. Երևան քաղաքի ավագանու ընտրությունների արդյունքների էլեկտրոնային մոնիտորինգի վերաբերյալ ԹԻՀԿ հրապարակումը հետևյալ հղմամբ՝ <http://transparency.am/en/publications/view/87> 4 - 7 և 10-17 էջեր:



Ավելին, բացահայտվել էր, որ 6 տեղամասերում ավելի մեծ էր այն ընտրողների թիվը, ովքեր մասնակցել էին հանրաքվեին ավելի վաղ, քան այն ընտրողներինը, որոնք նույն տեղամասերում օրվա ավելի ուշ ժամին էին քվեարկել (քվեարկության «բացասական» մասնակցություն): Հետաքրքրիչ է նշել, որ բոլոր 6 դեպքերում էլ այս իրավիճակը ծագել է

քվեարկության օրվա ավարտին (երեկոյան ժամը 8-ին), ինչը, համաձայն պաշտոնական տվյալների, նշանակում է, որ մասնակիցների թիվը ավելի մեծ է եղել ժամը 17:00-ին, քան ժամը 20:00-ին: Այդ 6 տեղամասերի ընտրական թվերը ներկայացված են Աղյուսակ 3-ում:

Աղյուսակ 3.

Մարզ	Տեղամաս	Ընտրողների թիվը	Քվեարկության մասնակցություն, %	Մասնակցությունը ժամը		Մասնակցությունը ժամը		Մասնակցությունը ժամը 17:00 -20:00-ի դրությամբ
				8:00 11:00-ի դրությամբ	11:00 14:00-ի դրությամբ	14:00 -17:00-ի դրությամբ		
Երևան	01/22	1813	35.02	116	263	266	-10	
Երևան	11/07	1973	37.52	150	311	341	-62	
Երևան	12/11	1597	34.31	60	150	440	-102	
Արագածոտն	14/05	1909	34.21	71	310	299	-27	
Կոտայք	25/34	734	70.51	100	280	375	-21	
Շիրակ	36/29	412	74.10	38	183	242	-51	

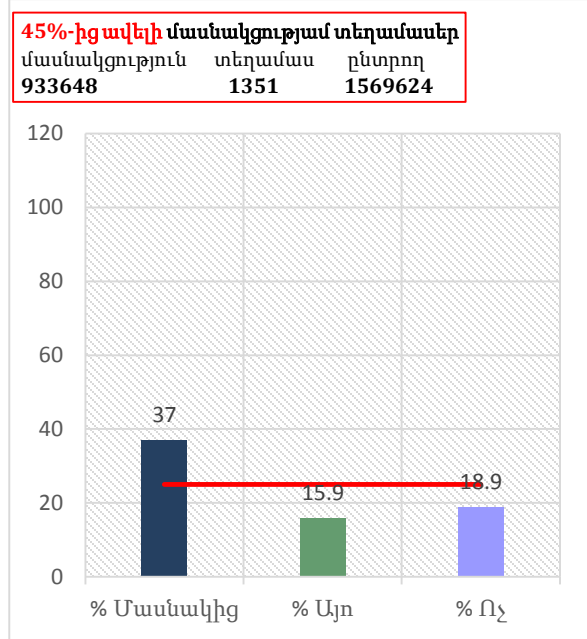
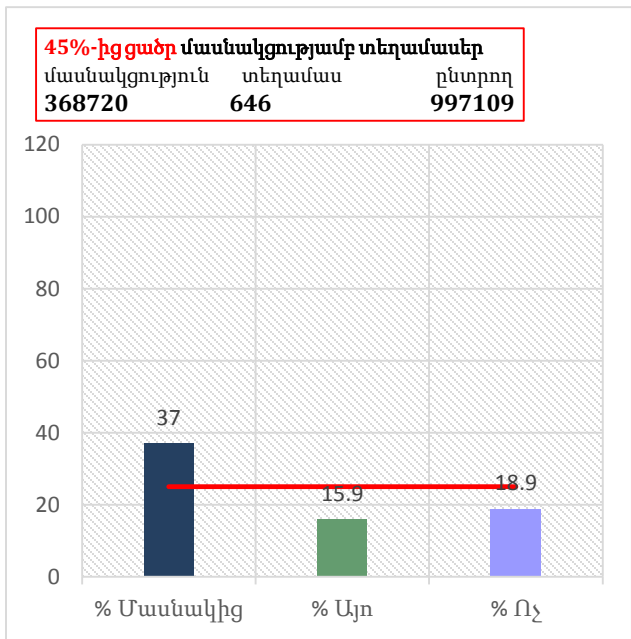
Նման «բացասական» մասնակցության հնարավոր բացատրություններից կարող է լինել այն, որ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովը ցանկալի արդյունք ստանալու համար դուրս է հանել «ոչ» քվեարկված քվեաթերթիկները և դրանով նվազեցրել է և՛ մասնակիցների թիվը, և՛ ընդդեմ սահմանադրական փոփոխությունների քվեարկածների թիվը:

Այսպիսով, շատ տեղամասերում ժամանակի տարբեր 3-ժամյա ժամանակահատվածներում պաշտոնապես գրանցվել են քվեարկության մասնակցության նման մակարդակներ, որոնք բերել են ամոռոջովին կամ գրեթե ամբողջովին անհավաստալի արագ քվեարկության: Քվեարկության մասնակցության նման մակարդակները և՛ տեսականորեն, և՛ գործնականում գերազանցում են տեղամասային կենտրոնի ֆիզիկական թողունակությունը: Նման տեղամասերից մեծ մասում քվեարկության արդյունքը եղել է հոգուտ «այո»-ի:

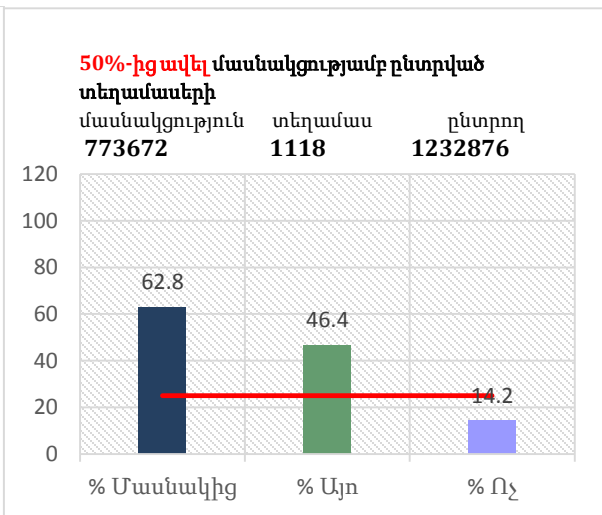
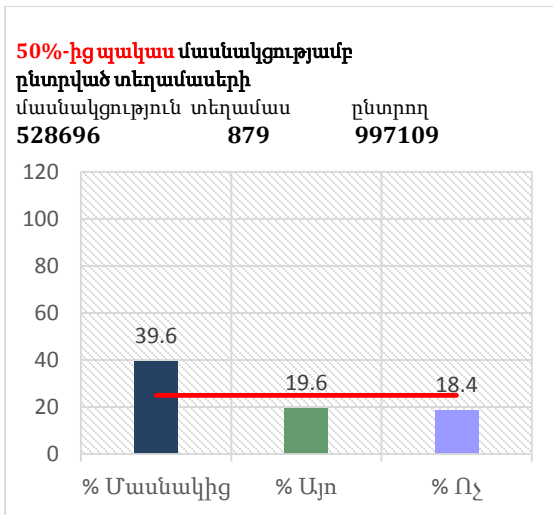
Գ. Քվեարկության արդյունքները

- Հիմնական հետևությունը քվեարկության արդյունքների առնչությամբ քվեարկության մասնակցության և քվեարկության արդյունքի միջև դրական կորելյացիան է: Ավելի կոնկրետ, բավահայտվել է, որ որքան մեծ է եղել քվեարկության մասնակցությունը, այնքան ավելի մեծ է եղել «Այո»-ի օգտին տրված քվեների տոկոսը (տե՛ս Աղյուսակ 4-ը):

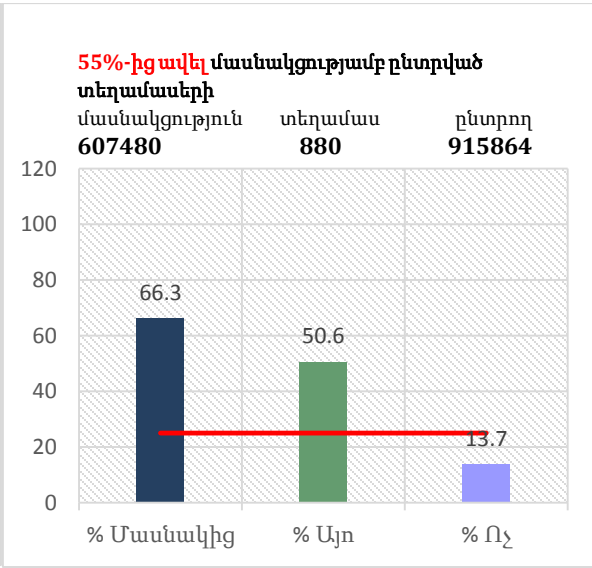
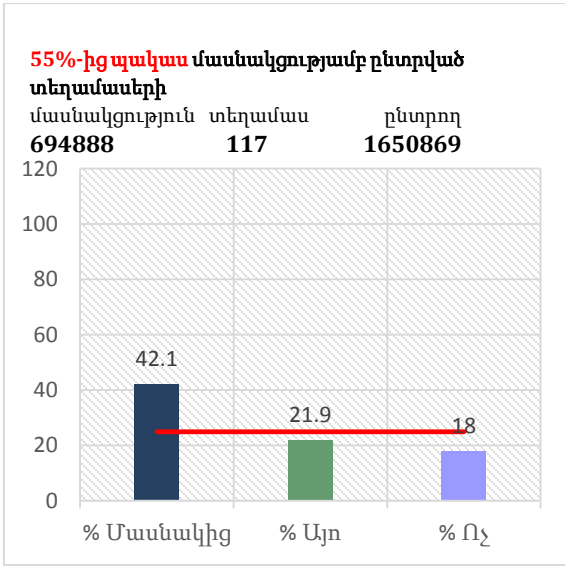
Աղյուսակ 4.1



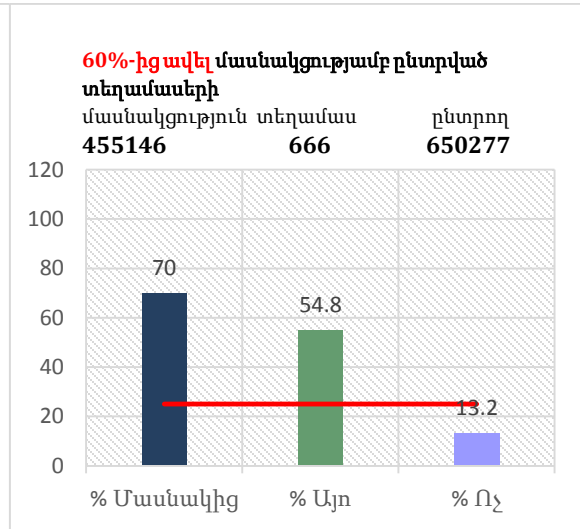
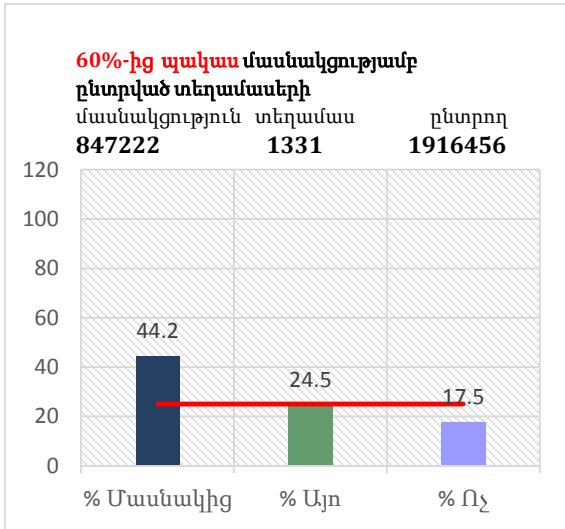
Աղյուսակ 4.2



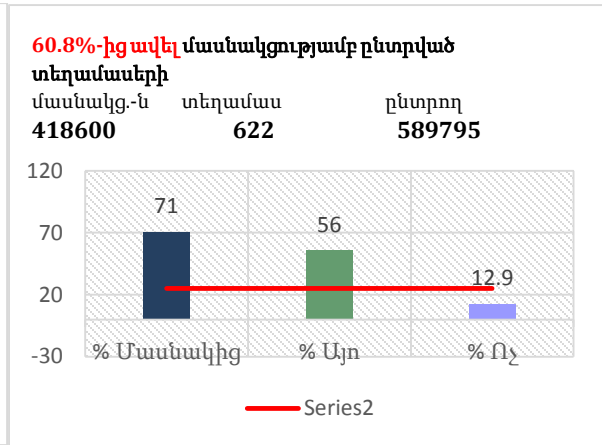
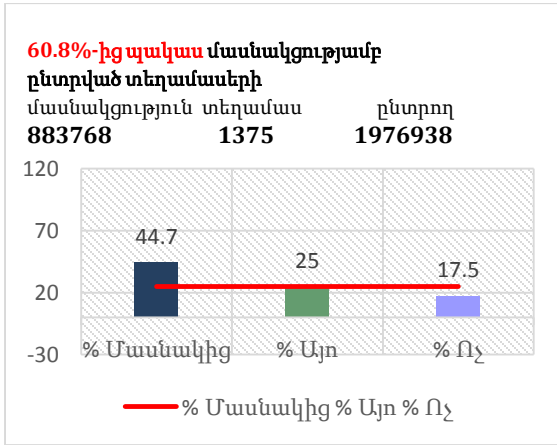
Աղյուսակ 4.3



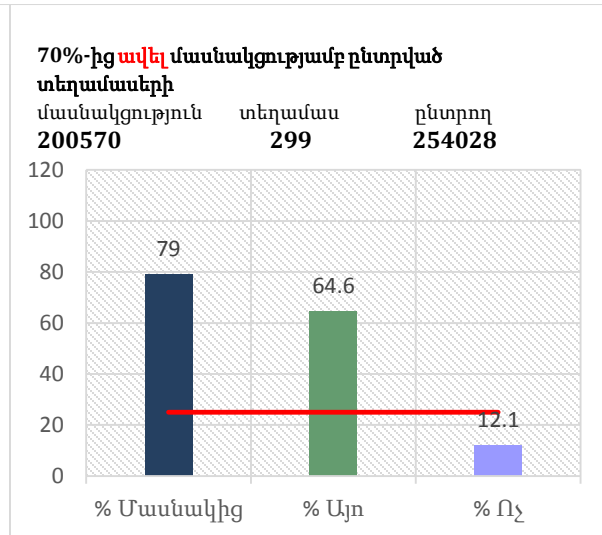
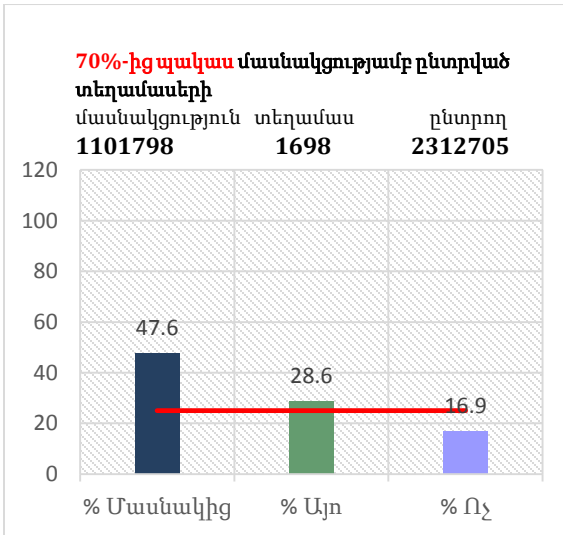
Աղյուսակ 4.4



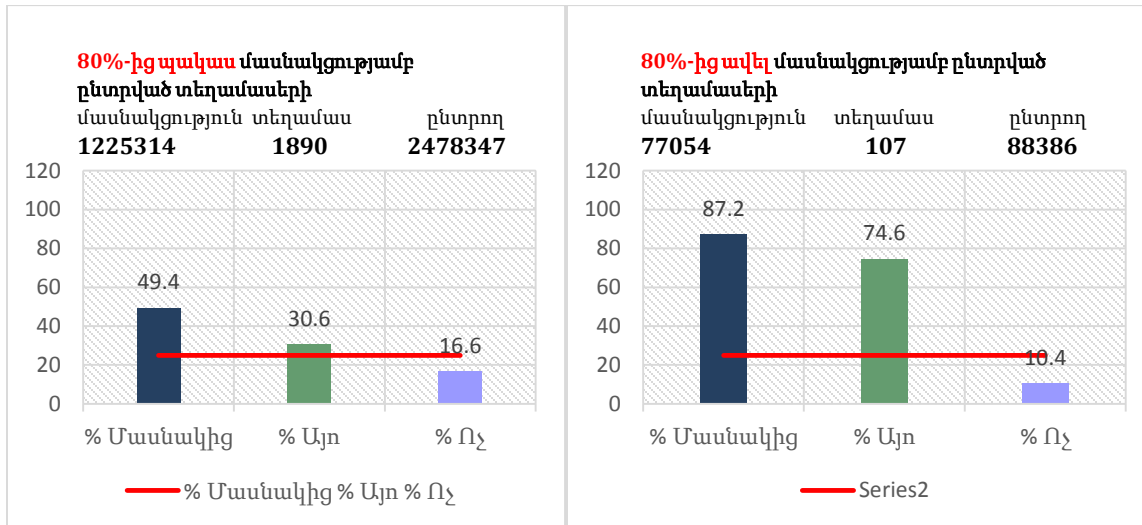
Աղյուսակ 4.5



Աղյուսակ 4.6



Աղյուսակ 4.7



- Մասնավորապես, եթե միայն վերցնենք այն տեղամասերը, որտեղ մասնակցությունը չի անցել 40%-ը (եղել են նման 418 տեղամասեր 644,220 գրանցված ընտրողով), ապա «այո»-ն ստացել է 13.3%, իսկ «ոչ»-ը այս տեղամասերում գրանցված բոլոր ընտրողների 18.6% քվեները⁹: 45% մասնակցության դեպքում (646 տեղամաս 997,109 գրանցված ընտրողով) «այո»-ի և «ոչ»-ի օգտին քվեարկածների թիվը կազմում է համապատասխանաբար 15.9% և 18.9%: Երբ միայն դիտարկվում են այն տեղամասերը, որտեղ մասնակցությունը եղել է 50%-ից ավելի (870 տեղամասեր 1,333,857 գրանցված ընտրողներով), ապա «այո»-ի օգտին ստացվել է 19.0%, իսկ «ոչ»-ի օգտին քվեների 18.4%-ը: 55% մասնակցության դեպքում (1,117 տեղամասեր 1,650,869 գրանցված ընտրողներով), քվեների բաշխումը «այո» և «ոչ»-ի միջև եղել է համապատասխանաբար 21.9% և 18%: Նույնիսկ 60% մասնակցության դեպքում (1,331 տեղամաս 1,916,456 գրանցված ընտրողով), «այո»-ն ստացել է քվեների 24.5%-ը (ավելի քիչ, քան անհրաժեշտ 25%-ը, որպեսզի նախագիծն անցնի): Նշված 25% շեմը «այո»-ի քվեների ձեռք է բերվել 60.8% մասնակցության դեպքում, և մասնակցության ու «այո» քվեների միջև այս դրական հարաբերակցությունը արմապանդվում է:

- Համաձայն հանրաքվեի պաշտոնական արդյունքների՝ մասնակցությունը կազմել է մոտավորապես 50.7%: Քվեների ընդհանուր թվի 32.2%-ը (կամ մասնակիցների թվից 63.5%) քվեարկել է «այո»-ի օգտին և 16.4%-ը «ոչ»-ի օգտին (կամ մասնակիցների թվի 32.3%-ը): Քվեների մնացած 2.1%-ը (ընտրողների ընդունար թվից) հայտարարվել են անվավեր:

Ինչպես ցույց է տալիս աշխարհի տարբեր երկրների «մաքուր» ընտրությունների արդյունքների վերլուծությունը, ըստ տեղամասերի մասնակցության և արդյունքների

⁹ Համաձայն Հանրաքվեի մասին ՀՀ օրենքի հոդված 35-ի երկրորդ մասի՝ հանրաքվեի դրված նախագիծը համարվում է ընդունված, եթե կողմ է քվեարկել քվեարկության մասնակիցների կեսից ավելին, բայց ոչ պակաս, քան ընտրական ցուցակներում ընդգրկված քաղաքացիների մեկ քառորդը:

բաշխվածությունը պետք է ընդհանուր առմամբ ունենա զանգակաձև կորի տեսք (նորմալ բաշխում)՝ որոնց գագաթում վերոնշյալ թվերն են: Դա նշանակում է, որ շատ բարձր կամ շատ ցածր մասնակցություն կամ շատ բարձր կամ շատ ցածր «այո» կամ «ոչ» քվեներով տեղամասերի թիվը պետք է լինի չնչին:

Օգտագործելով էլեկտրոնային մոնիտորինգը՝ հնարավոր դարձավ հայտնաբերել «աննորմալ» թվերով տեղամասերը¹⁰: Մասնավորապես, եղել են 666 տեղամասեր 60%-ից ավելի մասնակցությամբ: 299 տեղամասերում մասնակցությունն անցել է 70%-ը: 666 տեղամասերից 525-ում, որտեղ 60%-ից ավելի մասնակցություն է գրանցվել, «այո»-ն ստացել է 70% և ավելի, և միայն 9 տեղամասերում «ոչ» քվեները ստացել են 50%-ից ավելի (մնացած 132 տեղամասերում «այո»-ն հաղթել է, սակայն ստացել է 70%-ից պակաս քվե): Այս անհամաչափությունն անգամ ավելի ցայտուն է, երբ քննարկվում են տեղամասերը, որտեղ գրանցվել է 70%-ից ավելի մասնակցություն: Այս դեպքում 299 տեղամասերից միայն 4-ում է «ոչ»-ը հաղթել: Մնացած 295 տեղամասերում «այո»-ն է հաղթել մեծ տարբերությամբ: 510 տեղամասերում «այո»-ն հավաքել է ավելի քան 80% քվե, և դրանց թվից 178-ում «այո»-ն ստացել է քվեների 90%-ից ավելին: Եվ վերջում կային 9 գյուղեր, որտեղ «այո»-ն ստացել է 100% քվե: Այդ գյուղերն էին Միրաքը, Սադունցը, Դիանը, Սորիկը և Օթևանը Արագածոտնի մարզից, Վարդաշատը Արարատի մարզից և Քաշունին, Գուդեմնիսն ու Թանահատը Սյունիքի մարզից: Եթե դիտարկենք ըստ բնակավայրերի (քաղաքներ, գյուղեր և Երևան քաղաքի վարչական շրջաններ), ապա մասնակցությունը կազմել է 60% 444 բնակավայրերում (924 բնակավայրից): Համաձայն պաշտոնական տվյալների՝ այս 444 բնակավայրերից 360-ում մասնակիցների 70%-ից ավելին քվեարկել է «այո», և միայն 7 գյուղերում քվեարկածներից կեսից ավելին իրենց քվեն տվել է «ոչ»-ի օգտին: 200 բնակավայրերում մասնակցությունը կազմում էր 70%-ից ավելի, և դրանցից միայն 3-ում է, որ ընտրողների կեսից ավելին քվեարկել են «ոչ»-ի օգտին: Ինչ վերաբերում է մարզերին և Երևանին, մասնակցությունը անցել է 60%-ը միայն Արարատում (66.5%) և Սյունիքում (61.1%): Միննույն ժամանակ, մի շարք մարզերում ըստ պաշտոնական տվյալների ընտրողների 70%-ից ավելին քվեարկել է «այո»-ի օգտին: Այդ մարզերն են Գեղարքունիքը (76.6%), Արմավիրը (72.9%), Սյունիքը (71.6%), Վայոց Ձորը (78.5%) և Արարատը (77.9%): Հետաքրքիր է նշել, որ չնայած պաշտոնական տվյալները ցույց են տալիս, որ «այո»-ն գերազանցել է «ոչ»-ին բոլոր մարզերում և Երևանում, սակայն Շիրակի մարզում և Երևանում «այո»-ի քվեների տոկոսը չի գերազանցել ընտրողների ընդհանուր թվի 25%-ը (համապատասխանաբար 21.5% և 24.5%):

- Գրանցվել են նաև հետարքրքիր դեպքեր, երբ նույն շինության մեջ (սովորաբար դպրոցներ և մանկապարտեզներ) տեղակայված երկու և ավելի տեղամասերում գրանցել են

¹⁰ Մասնակցության և արդյունքերի նշված թվերը վերցվել են որպես հենման թվեր, չնայած շատ դիտորդներ և վերլուծաբաններ նշում են, որ և՛ մասնակցության թվերը, և՛ «այո»-ի քվեները մեծացված են:

տարբեր արդյունքներ (տե՛ս http://elections.transparency.am/2015/index.php?am_precincts-repeated-address,55)¹¹: Ընդհանուր առմամբ, հանրաքվեի ընթացքում 289 տեղամասեր տեղակայված էին նույն կառույցներում (2-3 տեղամաս նույն շինությունում): 38 «գույգերի» և «եռյակների», երբ տեղամասերը տեղակայված էին նույն շինությունում, առկայության դեպքում հակադիր արդյունքներ («այո»-ն հաղթել է մեկ տեղամասում և «ոչ»-ը մյուս տեղամասում) գրանցած տեղամասերից են եղել 01/03-ը և 01/04-ը (դպրոց հ.87), 03/01-ը և 03/02-ը (մանկապարտեզ հ.161), 04/11-ը և 04/12-ը (դպրոց հ.128), 04/13-ը և 04/14-ը (հ.151), 04/25-ը և 04/26-ը (մանկապարտեզ հ.26) և այլն: Նման պատկերը լուրջ և հիմնավոր կասկածներ է առաջացնում, որ այն տեղամասերում, որտեղ «այո»-ն հաղթել է բացարձակ մեծամասնությամբ, տեղի է ունեցել լցոնում կամ «սորտավորում» (երբ «ոչ»-ի քվեաթերթիկները դրվել են «այո»-ի քվեաթերթիկների տրցակում):

- Ընտրական օրենսգրքի 72-րդ հոդվածի համաձայն, անձշտություններն են՝ ա. տեղամասին հատկացված քվեաթերթիկների թվի և մարված քվեաթերթիկների թվի, քվեատուփի վավեր և անվավեր քվեաթերթիկների միջև տարբերությունը, բ. ընտրողների ցուցակում ստորագրությունների թվի և քվեատուփի քվեաթերթիկների միջև գումարի տարբերությունը և գ. քվեատուփի ծրարների թվի և քվեատուփի միջի վավեր և անվավեր քվեաթերթիկների գումարի միջև տարբերությունը: Բացի անձշտությունների այս երեք տեսակներից, որոնք սահմանված են Ընտրական օրենսգրքով, կա անձշտությունների երկու լրացուցիչ տեսակ, որոնք նույնպես կարևոր են, սակայն սահմանված չեն Ընտրական օրենսգրքով: Դրանք են՝ տեղամասին հատկացված քվեաթերթիկների քանակի և չօգտագործված քվեաթերթիկների ու ընտրացուցակներում առկա ստորագրությունների թվի միջև տարբերությունը և ընտրողների ցուցակներում ստորագրությունների թվի և քվեատուփի մեջ եղած ծրարների թվի միջև տարբերությունը: Նման անձշտությունների առկայությունը կարող է մատնացույց անել հնարավոր խախտումների մասին՝ կատարված կամ քվեարկության բուն ընթացքի ժամանակ, կամ էլ ձայների հաշվարկի ժամանակ: Ընտրական թվերի անհամապատասխանություններ (անձշտություններ) գրանցվել են 931,092 ընտրողով 614 տեղամասերում, որոնցում քվեարկել է 449,250 ընտրող (տե՛ս http://elections.transparency.am/2015/index.php?am_vote-error,34): 461 տեղամասերից 250-ում մասնակցությունը կազմել էր 70%-ից ավելի, և միջինում ընտրողների 82%-ը, ովքեր մասնակցել են հանրաքվեին, այս տեղամասերում քվեարկել են «այո»-ի օգտին: Անձշտությունների ամենից մեծ թիվը բացահայտվել է 6/24 տեղամասում, որտեղ ձայների հաշվարկից հետո պարզվել է, որ տեղամասին հատկացված քվեաթերթիկները 96-ով ավելի է եղել, քան չօգտագործված, վավեր և անվավեր քվեաթերթիկների թիվը:

¹¹ Նման «գույգ» և «եռյակ» տեղամասերի ընտրողները նույն թաղամասերից են և ակնկալվում է, որ այդտեղ առկա է գրեթե նույնական սոցիալ-տնտեսական բնութագրիչներով և քվեարկման վարքագծով բնակչություն: Դա պետք է նշանակի, որ քվեարկության արդյունքները նման տեղամասերում պետք է շատ քիչ տարբերվեին միմյանցից:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1995 թ.-ից ի վեր անցկացված ընտրությունների և հանրաքվեների նմանությամբ, այս հանրաքվեի ժամանակ ընտրական գործընթացները մթազնվեցին աղավաղումներով և կեղծիքներով: Հիմնական վեր հանված խնդիրները և ռիսկերը, որոնք բացահայտվել էին 2012-2013 թթ. ընտրությունների էլեկտրոնային մոնիտորինգի արդյունքում, կրկնվել են 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի սահմանադրական հանրաքվեի ընթացքում: Դրանց շարքում են՝

- Ընտրողների ուռճացված ցուցակները, որի արդյունքում առկա են հասցեների մեծ քանակություն դրանցից յուրաքանչյուրում սովորականից մեծ թվով գրանցված ընտրողներով (10 և ավելի ընտրող)
- Անհավանականորեն արագ քվեարկություն շատ տեղամասերում քվեարկության օրվա որոշակի ժամանակահատվածների ընթացքում և դրա արդյունքում ուռճացված մասնակցություն, որը գերազանցում է տեղամասային կենտրոնի ֆիզիկական թողունակությունը:
- Քվեարկության արդյունքի և մասնակցության միջև դրական կոռելյացիայի առկայությունը. երբ որքան մեծ է եղել մասնակցությունը, այնքան մեծ է «այո»-ի օգտին տրված քվեների թիվը:
- Միևնույն շինությունում տեղամասային «գույգ» կամ «եռյակ» կենտրոններ, որտեղ գրանցվել են հակառակ արդյունքներ. այսինքն՝ մի տեղամասում հաղթել է «ոչ»-ը, իսկ մյուսում՝ «այո»-ն:
- Ընտրական թվերի անճշտությունների լայն ծավալները, ինչը կարող է վկայել լցոնումների կամ քվեաթերթիկը «կարուսել»-ի նպատակով օգտագործելու համար տեղամասից դուրս տանելու և այլնի մասին:

Ներկայիս ընտրական օրենսդրությունը դեռևս շարունակում է բացեր ունենալ ընտրական գործընթացներում կեղծիքներ և չարաշահումներ կատարելու տեսանկյունից: Այն դեռևս չունի դրանց կանխարգելման համար արդյունավետ մեխանիզմներ, որի արդյունքում ընտրական օրենսդրությունը պարունակում է այնպիսի իրավական դրույթներ, որոնք կարող են օգտագործվել լեգիտիմացնելու համար անազնիվ և կեղծված ընտրությունները: Քվեարկության օրվա ընթացքում աղավաղումների և կեղծարարության անուղղակի լեգիտիմացման մեկ այսպիսի օրինակ է որևէ իրավական հետևանքների բացակայությունն այն դեպքերի համար, երբ ընտրական թվերի անճշտություններ են տեղի ունեցել (տե՛ս ընտրական թվերի անճշտությունների մասին վերոնշյալ հատվածը): Չնայած Ընտրական օրենսգիրքը (հոդված 72) պարզորեն սահմանում է անճշտությունների հաշվարկման գործընթացը և մեթոդները, սակայն այն չի պարունակում որևէ դրույթ այս անճշտություններից բխող

իրավական հետևանքների մասին: Միևնույն ժամանակ, անճշտությունների առկայությունը, ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ այլ երկրներում ընտրությունների դեպքում, մատնացույց է անում այնպիսի կեղծիքների առկայության մասին, ինչպիսիք են, օրինակ, լցոնումը, քվեաթերթիկների «ստրտավորումը», «կարուսելը» և այլն:

Այսպիսով, ընտրական օրենսդրությունը պետք է բարելավվի այնպես, որ բացառի.

- Ընտրողների ուռճացված ցուցակների առկայությունը
- Բազմակի քվեարկությունը և այլ ընտրողների փոխարեն քվեարկությունը
- Քվեների հաշվարկման ժամանակ հայեցողական վարքագիծը
- Հանրային վերահսկողության և ընտրական գործընթացների դիտարկման սահմանափակումները
- Ընտրական թվերի անճշտությունների մակարդակի անտեսման պրակտիկան:

Միևնույն ժամանակ, ակնհայտ է, որ անգամ կատարյալ ընտրական օրենսդրությունը չի կարող կանխարգելել աղավաղումները և կեղծարարությունը, եթե հասարակության շրջանում կա անտարբերություն, վախ, վստահության պակաս և հիասթափություն, և/կամ իշխանությունները չունեն ազատ և ազնիվ ընտրություններ անցկացնելու քաղաքական կամք: Այնուամենայնիվ, ճիշտ է նաև այն, որ որքան լավն է օրենսդրությունը, այնքան ավելի քիչ են հնարավորությունները աղավաղումների և կեղծարարության համար:

Ընտրական գործընթացներում կեղծիքների և անճշտությունների մակարդակի նվազեցման տարբերակներից է քվեարկության էլեկտրոնափաստաթղթային տարբերակին անցում կատարելը, երբ օգտագործվում են քվեարկության մեքենաներ, որոնք բացառում են բազմակի քվեարկությունը, քվեարկության գործընթացներին միջամտելու հնարավորությունները կամ արձանագրություններում քվեարկության արդյունքների փոփոխության հնարավորությունը:

Ցանկացած դեպքում, միայն իշխանությունների իրական քաղաքական կամքը և քաղաքացիների ավելի ակտիվ քաղաքացիական դիրքորոշումն ապագայում հնարավոր կդարձնեն ազատ և ազնիվ ընտրությունների անցկացումը Հայաստանում: